

УДК 82.09
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.15>

Даріна ЧМУТ, магістр, асист.
ORCID ID: 0009-0004-7505-9020
e-mail: daryna.chmut@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

THE OTHER: ДЕСТИГМАТИЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ "ІНШИЙ" КРІЗЬ ПРИЗМУ РОМАНУ ДЖОНА ВІНДЕМА "ЛЯЛЕЧКИ"

Вступ. Присвячена аналізу з бібліотерапевтичної перспективи роману Джона Віндема "Лялечки", який описує педантичне постапокаліптичне суспільство майбутнього, побудоване на ідеології власної вищості, на тлі фізичної "досконалості" та переконанні в безумовній необхідності знищення інакшості, через страх перед нею.

Методи. Поняття "норми" розглядається за допомоги практик культурно-історичного, компаративістичного та психоаналітичного методів для розкриття еволюції соціальних уявлень нормальності і її впливу на людину. Зроблена спроба розкрити проблематику стигматизації відхилення від загальноприйнятих норм і проблем, до яких призводить така суспільна політика. Віндем висвітлює у своєму романі безпідставність тих суспільних практик окремих общин, які призводять до насилля та поширення ненависті і страху.

Результати. Релятивність поняття норми в романі дає змогу розглядати проблему крізь призму теорії Річарда Хадсона про суспільні стандарти та девіації на тлі їхніх константних модифікацій, які призводять до втрати поняттям своєї структури та, відповідно, потенції до опресії тих, хто виходить за визначені межі. Особистий внесок автора полягає у спробі дискредитації верховенства поняття "норма", і відповідно, протидії стигматизації відхилення від неї, з огляду на їхню потенційну шкоду для людського життя та загального розвитку суспільства, особливо в умовах воєнного та повосного суспільства.

Висновки. Стаття адвокує включення роману до прочитання в курсі вивчення дисципліни "Зарубіжна література" в середній школі через його терапевтичний потенціал у сучасних реаліях українського суспільства, де каліцтва й інші види фізичних і ментальних травм стають щодень більш поширенішими як серед військових, так і серед цивільного населення, зокрема дітей і підлітків, чії моральні устої ще не сформовані та легко можуть змінюватися.

Ключові слова: бібліотерапія, норма, стигматизація, девіація, інакшість.

Вступ

Роман Джона Віндема "Лялечки" широковідомий в англомовному суспільстві та роками вивчається підлітками в контрольованому середовищі класної кімнати. Незважаючи на це, цей текст рідко потрапляє до вибірки українського читача, якому в сучасних реаліях російсько-української війни його філософія може виявитись напроцуд корисною, у чому й полягає **актуальність** розвідки, адже сучасна геополітична ситуація та розвиток соціально-культурних процесів в Україні та світі призводить до необхідності зміни сприйняття тілесності виключно в межах поняття "норма".

Сучасні стандарти освіти зосереджуються на вихованні самостійної та відповідальної особистості, здатної до критичного мислення. Відповідно, сучасна людина менше схильна до беззаперечного прийняття світу таким, яким він є, натомість ставлячи навколишній світ і його норми під питання. Тисячу років назад жінка не мала права голосу в суспільстві, була об'єктом торгівлі та засобом продовження роду. Допоки людство не почало порушувати питання про її сутність, права та можливості як повноправного суб'єкту соціальних відносин, тим самим запустивши процес, що досі триває, даючи свої плоди; ще 300 років тому беззаперечно істинною вважалося переконання про нижчість представників усіх рас крім європейської (звичайно, серед європейців), глибше дослідження якого показало його абсолютну абсурдність.

Таких прикладів безліч. Упродовж всієї історії людства побутувала незліченна кількість норм, що варіювались не лише в різні часи, а й у різних географічних широтах. Константою норми залишається лише насильство, якого зазнають ті члени суспільства, які доволень чи мимовільно не підходять під загальновизнані ним стандарти. Так, люди зазнають гонінь через релігійні переконання, сексуальну орієнтацію, колір шкіри, стать, ментальні та фізичні чинники. Виходячи з потрактування носіїв і творців норми, усе попередньо перелічене визначається розладом, але що таке норма та хто її визначає?

Академічний тлумачний словник української мови визначає норму як "звичайний, узаконений, загальноприйнятий,

обов'язковий стан; зразок поведінки людей у суспільстві". Почесний професор лінгвістики Лондонського університетського коледжу Річард Хадсон, намагаючись визначити поняття "норма", наголошує на тому, що вона охоплює прийнятну тим чи іншим суспільством поведінку й може розкриватися через математичну формулу "якщо – тоді", або ж просто у вигляді твердження. Наприклад: якщо ви перебуваєте в публічному місці – ви маєте бути одягнені, або у в місцях треба бути вдягненими (Hudson, 2010, p. 44).

Об'єктом дослідження є роман Джона Віндема (John Wyndham, 1903–1969) "Лялечки" (The Chrysalids, 1955). Предметом дослідження є поняття "норма" та "інакшість" у романі.

З огляду на вищесказане, **метою** дослідження – розвінчання негативної конотації інакшості через виконання таких завдань:

- дослідити категорію "норми" та її стабільність у соціальному потрактуванні;
- проаналізувати варіації потрактування "норми" в романі у її кореляції з категорією "інший";
- довести абсурдність стигматизації відхилення від визначеної "норми".

Методи

Дослідження послуговується культурно-історичним і компаративним методами для виокремлення та зіставлення соціальних норм у різних соціальних групах та історичних періодах; психоаналітичним методом для визначення впливу стигматизації на психічний стан підлітка; дослідження також послуговується методами та практиками бібліотерапії для визначення впливу, який може здійснювати на читачів цей роман.

Результати

Підсумовуючи вищесказане, можемо виокремити, що нормальним станом чи поведінкою вважаються такі, які практикує переважна більшість представників спільноти, відповідно, визначаючи їх єдино правильними. Проте чи всі норми варті дотримання? Для деяких корінних племен Південної Америки нормою були регулярні криваві

людські жертвоприношення; у Китаї нормою вважалося калічити стопи жінкам із малого віку для досягнення форми лотоса; ще 100 років тому нормою вважалося лікувати дитячий кашель героїном і ще безліч прикладів, спільною ознакою яких є скасування норми через усвідомлення її шкоди для суспільства.

Константною нормою будь-якого людського суспільства впродовж усієї історії залишається стигматизація "іншого", вираження якої вкрай варіативне: від ігнорування та вербального засудження, до кривавих розправ і геноцидів, залежно від загального рівня розвитку общин. Така ненависть до іншого прекрасно ілюструється визначним англійським письменником минулого століття Джоном Вінденом у його романі "Лялечки".

Історія інакшості в обмеженому, суворо релігійному суспільстві розгортається в невизначеному майбутньому, де людство пережило глобальну катастрофу, причини якої невідомі, але наслідками є постійні генні мутації, що сприймаються з великим страхом. Усе, що відомо про людство до катаклізму, або ж, як його називають у романі, Старих Людей (Old People) – лише те, що вони жили у прекрасному світі, допоки Бог не наслав на них Скорботу (Tribulation). Життя тепер можливе не повсюдно, поселення облаштовують на невеликих ділянках плідних земель, оточених дикими виснаженими місцями, за якими на сотні кілометрів лише нещадна пустеля, що подекуди світиться вночі, і навіть коротке перебування там викликає страшну хворобу та смерть. У містечку Вакнук, на території сучасної Канади, розвилася община, побудована на ідеології збереження істинного божественного задуму. Будь-яке відхилення від встановлених стандартів зустрічає агресивну відповідь: посиви та тварини, що зазнають мутацій, вважаються "образою" (offense) проти Бога та знищуються, поля випалюються, худоба привселюдно умертвляється; новонароджених дітей, що не відповідають записаному та завченому напам'ять опису людини, створеної за подобою Бога – називають "богохульством" (blasphemy) і позбавляють права жити в суспільстві. Жінка, що тричі народжує дитину, яка не відповідає критеріям для отримання сертифікату нормальності, стерилізується та висилається на дикі землі до інших девіацій.

Головний герой роману – Девід Сторм – син місцевого пастора, який активно пропагує збереження істинної подоби людини, починає дивитися далі визначених кордонів людяності. Зустрічаючи Софі, дівчинку, що має по шість пальців на ногах, він не розуміє, як така дрібничка, може вважатися богохульством. Усвідомлюючи небезпеку, яку він, дізнавшись її таємниці, становить для неї та її сім'ї, він клянеться оберігати дівчинку. Девіда починають мучити кошмари, у яких його батько привселюдно страчує Софі, як він робить це з котами й іншими тваринами, що насмілилися відхилитися від Божого задуму.

Софі викривають, її сім'я змушена втікати. Прощання з близькою подругою змушує Девіда ставити під питання моральні устої, якими керується його суспільство. Не усвідомлюючи того, Девід і сам є девіацією від "Божого задуму", він може спілкуватися, обмінюючись думками-образами з іншими дітьми, серед яких – його кузина Розалінд. Скалічений моряк дядько Аксель попереджає хлопчика, що такі здібності варто тримати в таємниці, і саме він розповідає хлопцю, а через нього і його друзям, що поділяють той самий дар, що світ за межами Лабрадору не обов'язково такий, яким його змальовують догматики. Він розповідає Девіду про краї, де також живуть люди, люди, що так само як і його батько, щиро вірять, що створені за образом і подобою Божою; вони мають ті ж

легенди про Старих Людей, і впевнені, що зберегли їхню подобу. Ці люди мають перетинки між пальцями, чи абсолютно не мають волосся на тілі, або воно все біле, а очі їхні рожеві, або ж їхня шкіра зовсім іншого кольору. І якщо так багато різних образів вважають себе правильним, то як тоді визначити девіацію? Аксель говорить про те, що Біблія не визначає подобу людини, а писання, яке саме це й робить, створене аж через покоління після Скорботи. Отже, у романі порушується питання визначення кордонів норми та доцільності боротьби з відхиленнями від неї.

Основна думка, яку ми виводимо з цього роману, полягає в тому, що відхилення від встановленої кимось норми не обов'язково має набувати негативної конотації. Річард Хадсон (Hudson, 2010) пише про те, що незважаючи на статистику шлюбів, 50 % із яких закінчуються розлученням, і такий розвиток подій у сучасному суспільстві вважається за норму, ніхто не очікує, що ця кількість має залишатися незмінною, ніхто не наполягатиме на розлученні лише задля збереження норми. До того ж, ще 50 років тому розлучення в тому ж суспільстві вважалося скандальним актом, і донині існують общини, де ставлення залишається таким самим.

Якщо ж норма визначається лише поширеністю певної практики в певному регіоні за певного часу, то чому людина вважає правомірним карати того, хто в цих обставинах відрізняється?

Джон Віндем розповідає історію про боротьбу двох підвидів людини, де один прагне знищити інший лише для того, щоб зберегти власну чистоту й гордість. Водночас перед читачами розкривається світ, де девіанти, злочинці та "богохульства" однієї общини виявляються вельми бажаними членами іншої. І якщо хтось ладен знайти користь і привабливість у тому, що ми нині визнаємо бридким і негідним, то це має свідчити про наявність позитивних рис у відторгнутому нами, тож чи не саме ці риси і змушують нас відкидати їх?

Через Тітку Гаріет Джон Віндем передає ставлення освіченої людини до застарілого релігійного фанатизму, віра у власну вищість якого, спонукає його представників до наймерзніших вчинків:

Я молитиму Бога, щоби Він послав щедрість в цей потворний світ і співчуття до слабких, і любов до нещасливих і нещасних. Я запитаю Його, чи справді Його воля, щоб дитина страждала, а її душа була проклята за невелику помилку тіла... І я молитиму Його також про те, щоб розбилися серця фарисеїв (Wyndham, 2008, p. 73).

Нині ми, як ніколи, розуміємо до чого приводить сліпа віра у власну моральну вищість; ми бачили це на прикладі фашистської Німеччини, і, вочевидь, нічому не навчившись, вимушені стати не просто свідками, але прямими учасниками історичної циклічності.

Бібліотерапевтичний потенціал роману розкривається в можливості читача через ідентифікацію з героями розпочати процес емансипації від нагромаджених суспільством меж нормальності, тим самим полегшуючи самоприйняття особистістю власних індивідуальних рис. Потенційне впровадження цього та подібних творів до шкільних програм із літератури, а також їхній аналіз під час підготовки майбутніх педагогів зможе позитивно впливати на розв'язання підліткових проблем, таких як булінг, депресія, суїцидальні нахили тощо, тим самим роблячи внесок у розвиток здорового суспільства майбутнього.

Дискусія і висновки

Роман Віндема "Лялечки" десятиліттями не сходить із бібліотечних полиць британської середньої школи, але в нашому освітньому просторі залишається

незгаданим. Ми маємо розуміти, що значна кількість українців вимушена пережити травми, як фізичні, так і ментальні. Ми не можемо знати, чи стане це новою нормою суспільства, але знаємо напевне, що в перехідний період інакшість засуджуватиметься. Щоб зрозуміти війну, треба її пережити, і не всі переживають її однаково. Реінтеграція в суспільство людей, що перебували на передовій, на жаль, відбуватиметься в умовах нерозуміння, несприйняття та німого, у кращому випадку, осуду. Роман "Лялечки" та подібні до нього пропонують можливість усвідомлення хибності використання одного мірила для всіх людей, вони спонукають до критичного мислення та формування індивідуальної думки, виконують терапевтичну дію. Це книги, що вчать і пояснюють без прямого педагогізму, а радше настановлюють та надихають на роздуми, ставлячи питання. Адже як ми можемо бути впевненими, що саме наш погляд є правильним?

Список використаних джерел

- Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Наукова думка. <http://sum.in.ua/s/norma>
- Hudson, R. (2010). Norm, standard and deviation. *Norms in Educational Linguistics: Linguistic, didactic and cultural perspectives – Normen in Educational Linguistics: Sprachwissenschaftliche, didaktische und kulturwissenschaftliche Perspektiven*, 43–54. https://www.researchgate.net/publication/358309538_Norms_in_Educational_Linguistics_Linguistic_didactic_and_cultural_perspectives_-_Normen_in_Educational_Linguistics_Sprachwissenschaftliche_didaktische_und_kulturwissenschaftliche_Perspektiven
- Wyndham, J. (2008). *The Chrysalids*. PENGUIN BOOKS.

References

- The dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970–1980). Наукова думка [in Ukrainian]. <http://sum.in.ua/s/norma>
- Hudson, R. (2010). Norm, standard and deviation. *Norms in Educational Linguistics: Linguistic, didactic and cultural perspectives – Normen in Educational Linguistics: Sprachwissenschaftliche, didaktische und kulturwissenschaftliche Perspektiven*, 43–54. https://www.researchgate.net/publication/358309538_Norms_in_Educational_Linguistics_Linguistic_didactic_and_cultural_perspectives_-_Normen_in_Educational_Linguistics_Sprachwissenschaftliche_didaktische_und_kulturwissenschaftliche_Perspektiven
- Wyndham, J. (2008). *The Chrysalids*. PENGUIN BOOKS.

Отримано редакцією журналу / Received: 12.01.24

Прорецензовано / Revised: 01.02.24

Схвалено до друку / Accepted: 01.03.24

Darina CHMUT, Master of Arts, Assist.
 ORCID ID: 0009-0004-7505-9020
 e-mail: daryna.chmut@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE OTHER: DESTIGMATIZING THE CATEGORY OF "OTHER" THROUGH THE PRISM OF JOHN WYNDHAM'S NOVEL "THE CHRYSALIDS"

Background. *The article explores the bibliotherapeutic analysis of John Wyndham's novel "The Chrysalids," portraying a pedantic post-apocalyptic society of the future shaped by the ideology of its superiority. This society is framed against the backdrop of physical "perfection" and a conviction in the unconditional necessity of eliminating otherness driven by fear.*

Methods. *The concept of the "norm" is scrutinized using cultural-historical, comparative, and psychoanalytic methods to shed light on the evolution of societal perceptions of normalcy and its impact on individuals. An effort is made to unveil the issues of stigmatization arising from deviations from widely accepted norms and the problems associated with such social policies. In his novel, Wyndham emphasizes the baselessness of certain societal practices within specific communities that lead to violence and the proliferation of hatred and fear.*

Results. *The novel's exploration of the relative nature of norms enables an examination of the issue through Richard Hudson's theory of societal standards and deviations. This occurs against the backdrop of constant modifications to these norms, leading to the erosion of the concept's structure and, consequently, the potential for oppressing those who fall outside defined boundaries. The author's unique contribution lies in attempting to discredit the dominance of the "norm" concept and, consequently, resisting the stigmatization of deviations from it. This is due to the potential harm they pose to human life and the overall development of society, especially in the context of wartime and post-war periods.*

Conclusion. *The article argues for incorporating the novel into the "Foreign Literature" curriculum in secondary schools, emphasizing its therapeutic potential within the Ukrainian context. In a climate where injuries and various types of physical and mental trauma are becoming more widespread daily, impacting both the military and civilian populations, inclusion is particularly crucial for children and adolescents. This demographic is especially susceptible as their moral values are still formative and can be easily influenced.*

Keywords: *bibliotherapy, norm, stigmatization, deviation, other.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.